BÖR GAMLA TESTAMENTET UTESLUTAS UR KANON?

av

GUSTAF AULÉN

INGEN mindre än ADOLF VON HARNACK har på det yttersta i dessa dagar framkastat denna fråga. Han besvarar den med ett nästan lidelsefullt ja. Den huvudtes, som han härom uppställer i sin 1921 utgivna stora Marcionbok, lyder som följer: "att under andra århundradet förkasta Gamla Testamentet var ett fel, som den stora kyrkan med rätta undvek; att behålla det i det sextonde århundradet var ett öde, som reformationen ännu icke förmådde undkomma; men att ännu efter det nittonde århundradet konservera det såsom kanonisk urkund inom protestantismen är en följd av religiös och kyrklig förlamning".

Vi fråga då efter de skäl, på vilka den store dogmhistorikern grundar detta sitt resoluta förkastande av Gamla Testamentets "kanonicitet". När Marcion en gång i världen avvisade det Gamla Testamentet, skedde detta av tvenne grunder: dels därför att vi i denna urkund möta den lägre Guden, "skaparguden", och dels därför att han med all skärpa vände sig mot "lagen" eller m. a. o. mot en legalistisk religionsuppfattning. HARNACK accepterar endast det sistnämnda av dessa båda skäl, men detta är också för honom fullt tillräckligt för att motivera kravet på att Gamla Testamentet bör uteslutas ur kanon. "Genomtänker man med Paulus och Marcion tillräckligt skarpt motsatsen mellan 'rättfärdighet av tro' och 'rättfärdighet av gärningar' och övertygar man sig tillika om otillräckligheten av de medel, med vilka Paulus har trott sig kunna hålla fast vid G. T:ts kanoniska anseende, så kan intet konsekvent tänkande uthärda G. T:ts giltighet såsom kanonisk urkund i den kristna kyrkan." HARNACKS skäl är alltså,

att vi i G. T. möta en legalistisk fromhet, som ligger på ett helt annat plan än den syn på Gud och på vägen till honom, som möter oss i vårt N. T. Det gäller att befria kristendomen från det legalistiska inslag, som är en följd av G. T:ts auktoritativa ställning. Och denna befrielse kan icke starkare markeras än därigenom att G. T. uteslutes ur vår kanon.

Såsom den ovan anförda tesen anger, vill HARNACK erkänna, att den gamla kyrkan var i sin fulla rätt, när den icke accepterade Marcions ställning till G. T. Marcions påstående, att G. T. vore en bok av och om "den falske Guden" var icke bara "ohistoriskt" utan måste också komma att verka "religiöst förvirrande". På detta sätt skulle det ha uppstått ett historiskt vacuum bakom kristendomen, och man skulle dessutom letts in i en outsäglig förvirring, om man nödgats att betrakta psalmisternas och de djupaste profetordens fromhet såsom hörande en förkastlig gudom till. "Att betrakta något oheligt såsom heligt kan varje religion till en viss grad fördraga, men att kalla gott för ont och att hålla det heliga för förkastligt måste hämna sig." Därför kunde den Marcionska konflikten om G. T. endast lösas så som skedde.

Annorlunda låg saken vid reformationen. Här bröt genom Luther den antilegalistiska kristendomsuppfattningen fram med ny klarhet. I sin skarpa åtskillnad mellan lag och evangelium följer han den Paulinsk-Marcionska linjen. "Lex non potest nobis demonstrare verum deum", säger Luther. Lagen är "der Juden Sachsenspiegel". Den rättfärdighet, som kommer av lagen, är "ficta et servilis". Hela den lagiska sfären står nedanför den kristne, den tillhör ett övervunnet stadium. "Då lagen går igenom hela det G. T., inklusive profeterna, så ligger hela den enhetliga boken nedanför kristenheten." Nu drog emellertid Luther icke ut konsekvenserna av detta betraktelsesätt. Detta berodde dock, vill HARNACK säga, icke på någon bristande dristighet från Luthers sida. Skriften De captivitate Babylonica visar, att Luther ägde dristighet nog att bryta med gammal tradition. Men det beror djupast därpå att Luther i fråga om ställningen till lagen ännu var religiöst bunden. I motsats till Agricola ville Luther trots allt icke undvara lagens förkunnelse såsom medel till samvetenas väckande. "Han trädde därmed i motsättning till andra, för honom dyrbara trostankar — — men hans konservativa ställning till G. T. var därmed given." Genom denna Luthers och reformationens hållning fick G. T. snarast blott ännu större myndighet och betydelse än förut. Ty genom reformationen stärktes den biblicism, som redan förut var stadd i tillväxt, och detta kom även G. T. till godo. De betänkliga följderna härav gjorde sig visserligen mindre gällande inom lutherdomens område än på reformert mark. Här har det med N. T. fullkomligt likställda G. T. ödesdigert inverkat både på dogmatik, fromhet och kristen livspraxis. På somliga håll har det framfött en "islamitisk iver", på andra en ny slags judaism, och det har genomgående befordrat ett lagiskt väsende. Och denna situation kunde endast förvärras, i samma mån som det allegoriska förklaringssättet av G. T. försvann, ty den allegoriska tolkningen hade ändå försatt en stor del av de mest inferiora dragen i G. T. ur kraft.

Det är därför icke underligt, att reaktionen mot denna G. T:ts ställning närmast kommer från det håll där man lidit mest av dess tryck. HARNACK hänvisar till sådana engelska författare som TINDAL och THOMAS MORGAN. Någon verklig klarhet i saken skapades dock icke under 1700-talet. Det var 1800-talet förbehållet att kunna giva klarare riktlinjer. Hjälpmedlen voro dels den historisk-kritiska forskningens skarpare analys och dels en ny förståelse för kristendomens religiösa egenart: ingen annan gudsbild är äkta kristen än den som ses sub specie Christi. Både historisk-kritiska och religiösa grunder samverkade till det resultatet, att G. T. icke längre kan få samordnas med N. T., ja därtill att G. T. överhuvudtaget icke längre kan få äga någon som helst auktoritet inom kristendomen. Med särskild tacksamhet hänvisar HARNACK i detta sammanhang till SCHLEIERMACHER och hans skarpa avgränsning av kristendomen gentemot judendomen.

Så hade då enligt HARNACK Marcion omsider fått rätt — låt vara med en annan motivering än den han själv presterade. "Sedan ett århundrade veta de evangeliska kyrkorna gott besked och ha, enligt sina egna principer, plikt att draga konsekvenserna därav — d. v. s. de må ställa G. T. i spetsen för de böcker, som äro 'goda och nyttiga' att läsa samt upprätthålla kännedomen om de verkligt uppbyggliga partierna, men

på samma gång göra församlingarna fullt förtrogna med att G. T. *icke* är någon kanonisk bok.“ I skarpa ord talar HARNACK om kyrkornas ställning: de äro förlamade och ha icke “kraft och mod att ge sanningen ära“; de frukta för följderna av att bryta med traditionen, men se icke, att det har ännu värre följder med sig, om man håller fast vid G. T. “Att här göra rent bord och giva sanningen ära i bekännelse och undervisning är det stordåd, som nu — nästan alltför sent — fordras av protestantismen.“

Till sist bemöter HARNACK några fingerade invändningar. Främst den som han tänker sig komma från de “överklokas“ håll: att N. T:ts auktoritet i äldre mening upplösts och att därför de båda testamentena gott kunde få stå bredvid varandra. HARNACK finner att detta endast är en undanflykt. N. T:ts auktoritet har visserligen blivit en annan än förr. Men det förblir dock kyrkans kanon, icke av formella skäl, utan därför att det icke finnes någon bättre urkundssamling för vårt bestämmande av det kristliga. Icke heller kunna de båda invändningarna få gälla, att Jesus betraktat G. T. såsom helig skrift eller att den är den stora urkunden för kristendomens förhistoria. Ty vad det senare beträffar är förhistoria förhistoria, och vad Jesu ställning beträffar, så har han själv med det största eftertryck sagt, “dass fortab alle Gotteserkenntnis durch ihn gehe“.

Härmed torde grunddragen i HARNACKS tankegång vara återgiven. Skulle man döma efter det mottagande HARNACKS Marcionbok hittills fått, så synes det icke vara stora utsikter till att genom dess förvållande kyrkan skall förmås “att giva sanningen ära“ och högtidligen utesluta G. T. från sin kanon. HARNACKS bok har visserligen väckt ett betydande uppseende. Det man fäst sig vid har icke bara varit den betydelsfulla dogmhistoriska undersökningen av Marcion och hans ställning i kristenhetens historia, utan också den uppenbara och ganska märkliga förskjutning, som HARNACKS egen åskådning undergått sedan den tid då han skrev sin Kristendomens väsen. Det har betygats, att denna förskjutning varit en smärtsam överraskning för många av HARNACKS gamla meningsfränder. Så säger t. ex. E. FOERSTER i Die christliche Welt, när han med anledning av HARNACKS bok ägnar ett helt nummer åt

ämnet Marcionitisk kristendom. Men det är betecknande, att HARNACKS utvisningsdekret mot G. T. därunder endast i förbigående omnämnes med några få ord. HARNACK avtackas för att han velat framhålla, hurusom det är en livsangelägenhet för kyrkan att betona avståndet mellan å ena sidan den lagiska religionens och å andra sidan evangeliets och Pauli gudstanke. Men i övrigt omtalas angreppet på kyrkans ställning till G. T. endast såsom “sozusagen ein harmloses Vorpostengefecht“.

Men om det nu är föga sannolikt att kyrka och teologi skola förena sig och gemensamt högtidligen avlysa G. T:ts “kanonicitet“, så kunna vi ha skäl att efterspörja orsaken härtill. Så pass mycket förtjänar i varje fall HARNACK att tagas på allvar. Är orsaken verkligen den att kyrkan är förlamad och att man icke har kraft och mod att giva sanningen ära? Eller finns det orsaker av helt annan art? Är HARNACKS skäl för avvisandet av G. T. beviskraftigt nog? Är hans väg gångbar? Kommer han på den här inslagna vägen fram till det av honom eftersträvade målet?

HARNACKS skäl är — såsom vi hört — att G. T. är lagens väg och kristendomen evangeliets. Han vill avvisa G. T. i åtlydnad av den paulinska och reformatoriska principen: rättfärdiggörelse genom tron allena. Vi skola icke här gå närmare in på frågan om det icke vid sidan av den legalistiska faran också finnes en “antinomistisk“ fara, som kan förtjäna att beaktas i högre grad än som skett hos HARNACK. Vi kunna giva HARNACK obetingat rätt däri, att legalismen *är* en fara, och att den, varhelst den tränger sig in, medför en förvanskning av äkta kristendom. För att gå rätt fram till frågans kärnpunkt kunna vi ge HARNACK rätt däri, att ingen gudsbild, som är benägen att uppfatta Kärleken bara såsom en gudomlig “egenskap“ vid sidan av många andra gör rättvisa åt den kristna gudsbilden. Är icke — enligt det kända johanneiska ordet — kärleken det allt behärskande i vår gudsbild, så står denna nedanför det kristna planet. Skola vi då härav draga samma slutsats som HARNACK?

I ännu en punkt måste vi giva HARNACK obetingat rätt. Det är blott alltför påtagligt, att G. T:ts auktoritet under tider som ligga bakom oss på många sätt utövat ett synnerligen ödesdigert inflytande, likasom att detta inflytande ännu icke

alldeles upphört. På goda grunder kan HARNACK säga, att detta riskabla inflytande varit starkast inom reformert kristendom. Detta beror väl djupast därpå att luthersk kristendom varit djupare genomträngd av den evangeliska principen: rättfärdiggörelse genom tro. Man gick därför med denna grundsats som slagruta till G. T. och sökte så assimilera så mycket som möjligt med den egna kristendomsuppfattningen, i stor utsträckning hjälpande sig fram med det allegoriska tolkningssättet. Man sökte — såsom titeln på ett av den äldre lutherdomens berömda arbeten lyder — finna "Kristus i Moses". Hela denna den äldre lutherdomens ställning till G. T. är det mest slående bevis för att man aldrig kunde dogmatiskt tillämpa den verbalinspirationsteori, som man med så mycken iver förfäktade. Försöket att konsekvent genomföra denna teori och att alltså betrakta allt inom bibelns pärmar såsom i lika grad ofelbar gudomlig sanning strandade på sin egen orimlighet. Man hjälpte sig nödtorfteligen undan åtminstone en del av verbalinspirationsteoriens fördärvbringande konsekvenser genom den evangeliska slagrutan och det allegoriska tolkningssättet. Såtillvida stod även inom den evangeliska kristendomen — trots all försäkran om motsatsen — "traditionen" över skriften. Men därmed är ju ingalunda sagt, att man skulle ha ägt en genomtänkt och klart evangelisk syn på G. T. och dess auktoritet. Legalistiska och andra mindervärdiga motiv trängde från G. T. in på många håll och kunde få göra sig gällande även på vitala punkter — såsom t. ex. icke minst försoningslärans utformning visar.

Men om det i äldre tider utgått vådliga verkningar från G. T., så blir i nutiden situationen sjufalt värre, försåvitt som man, med avstående från den allegoriska tolkningsmetoden, fortfarande menar sig böra hålla fast vid en på verbalinspirationsteorien grundad auktoritetsuppfattning. Skola de gammaltestamentliga utsagorna då överlag tillerkännas ofelbar gudomlig myndighet, så blir resultatet helt enkelt det mest fruktansvärda andliga kaos. Våra "bibeltrogna vänner" kunna lämna åtskilliga bidrag till belysning av detta andliga kaos. Då finnes det ingen möjlighet att på allvar göra gällande Kristus som den gudomliga uppenbarelsens herre och konung.

Skulle då icke, i betraktande av allt detta, det allra bästa

vara att — såsom HARNACK vill — resolut uppsäga G. T. tro och lydnad, att direkt och utan vidare bestrida dess "kanonicitet"? Nej — hur lockande än en sådan utväg möjligen kan synas för en och annan ibland oss, så måste vi dock ställa oss avvisande till en dylik tanke. Och detta visst icke av några feghets- eller opportunitetsskäl, utan av tungt vägande principiella skäl.

Först må då sägas, att vägen icke är gångbar, den för icke till det åsyftade målet. G. T. är icke bara lag och N. T. icke bara evangelium. Icke heller sammanfaller gränsen mellan en legalistisk och en verkligt evangelisk religionsuppfattning med gränsen mellan gamla och nya testamentet. Det finns — såsom HARNACK erkänner — också i G. T. en fromhet, som icke är legalistisk. Funnes det icke en sådan, så skulle HARNACK icke kunnat placera G. T. främst bland de böcker, som äro "goda och nyttiga att läsa". Men det finns också — vad som i detta sammanhang är viktigare — legalistiska drag också i vårt N. T. Saken är alltför väl känd för att behöva dokumenteras. Vi hava i vårt N. T. icke bara "lag" — Mattei evangelium karakteriseras i BENJAMIN BACONS nyligen utkomna intressanta bok Jesus and Paul såsom the gospel as law and promise — utan vi hava också uppenbar legalism, en begynnelse till den uppfattning av kristendomen såsom en nova lex, vilken snart nog trängde sig så starkt fram. Under sådana förhållanden för HARNACKS utrangerande av G. T. tydligen icke fram till det åsyftade målet. Det lämnas oss icke på denna väg någon verklig garanti för att den legalism skulle försvinna, som HARNACK är så ivrig att utrota. Den kan finna stöd även i de kanoniska urkunder, som HARNACK vill lämna kvar.

Men HARNACKS väg, hans utgallringsmetod, har en ännu långt mera betänklig sida. Den leder nämligen till ett legalistiskt auktoritetsbegrepp och alltså icke bort från legalism, utan i stället till ny legalism. Skola vi, när det gäller vår ställning till gamla urkunder — vare sig det är fråga om kanon eller om bekännelseskrifter — söka att rensa ut vad som icke längre kan anses hava auktoritativ betydelse, så leder detta förfaringssätt blott alltför lätt till att den rest, som lämnas kvar, kommer att uppträda med auktoritativa

anspråk av legalistisk art. Man utesluter ett visst kvantum för att med så mycket större energi binda oss vid det som återstår. Ju mera reducerad, sammanpressad auktoriteten blir, desto lättare låter den sig användas såsom ett lättillgängligt schema, såsom en linjal, efter vilken allt kristet liv och alla kristna tankar skola mätas och bedömas. Risken — och det är här fråga om en verklig, icke bara en fingerad risk — är att man kommer att hamna i bokstavs- och formelträldom.

Sådana reduceringstankar ha ofta nog och på skilda sätt gjort sig gällande inom evangelisk kristendom. När man har funnit sig nödsakad att lämna den gamla utformningen av bokstavsinspirationsteorien, har man stundom bemödat sig om att söka fixera vilka delar av bibeln, som kunde sägas vara inspirerade med absolut gudomlig myndighet. Ett tragikomiskt exempel på vart dylika försök kunna leda kan man se i O. Hallesbys nyligen utkomna Kristelige Troslaere. Hallesby har här uppställt den grundsatsen att, om något i bibeln förklaras sagt direkt auktoritativt, det därmed äger absolut gudomlig myndighet. Därför hör det med "till Guds eviga evangelium" att kvinnan skall bedja med huvudet höljt och att konung David författat den 110:nde psalmen o. s. v. En helt annan reduceringsväg beträddes av Harnack själv i hans tidigare arbete Kristendomens väsen. Här förklarades kristendomens väsen och den fasta auktoriteten bestå i Jesu enkla lära om Gud såsom vår Fader och om människosjälens oändliga värde. Dessa tankar utgåvos alltså för att vara den måttstock, efter vilken allt inom kristendomen skulle mätas. Men dessa synpunkter har Harnack själv icke kunnat konsekvent fasthålla i sin här nämnda bok. Enligt grundsatsen skulle "icke Sonen, men endast Fadern" höra med till evangeliet. Men när Harnack så kommer till den apostoliska kristendomen, talar han — såsom J. Lindskog i sin skrift Till frågan om kristendomens väsen påpekat — om "tillförsikten till Herren", detta som Jesus enligt det föregående "icke velat", såsom hörande till kristendomens väsen och evangeliets egentligaste innehåll. Det legalistiska schemat lät sig icke användas. I Harnacks sista arbete, Marcionboken, höra vi icke heller längre något om att den sanna kristendomen skulle bestå i en återgång till Jesu enkla förkunnelse

— där talas långt djupare ord om hur gudskraften realiserar sig här i världen under kamp med hårt motstånd.

I själva verket kan en evangelisk kristendom aldrig komma tillrätta med auktoritetsproblemet, så länge som den slår in på reduceringsmetodens väg. Skillnaden mellan romersk och evangelisk auktoritetsuppfattning ligger icke däri, att vi skulle äga en till ett visst omfång begränsad auktoritet, under det att Rom skulle äga en mera utsträckt, en ständigt fortgående auktoritet. Skillnaden är icke en skillnad i omfång, utan i kvalitet. Auktoriteten är, säga vi, icke av yttre legalistisk art, utan av andlig art. Det är icke en steril auktoritet, utan produktiv kraft. Auktoriteten blir i sista hand ingenting mindre än den Guds genom tiderna fortgående levande uppenbarelse, som har sin herre och konung i Kristus. Det framför allt viktiga ligger däri att vi komma fram till en verkligt evangelisk syn på vad auktoritet innebär. Men detta kan icke ske på reduceringsmetodens väg. Denna väg är långt mera ägnad att fördunkla än att klargöra.

Det svenska kyrkomötet har därför varit i sin goda rätt, när det gång efter annan, då det gällt bekännelsefrågor, avböjt att slå in på reduceringsmetodens väg. Man har icke velat skapa en förment "klarhet" i bekännelsefrågan genom att inskränka de reformatoriska bekännelseskrifternas antal t. ex. till den augsburgiska bekännelsen eller genom att från våra bekännelseskrifter utesluta vissa gamla aktstycken, t. ex. det s. k. Athanasianum. Den verkliga anledningen till en sådan hållning har icke varit feghet eller kyrklig förlamning eller några andra mindervärdiga motiv, utan det har varit månhet om att upprätthålla och hävda en evangeliskt andlig syn på bekännelseskrifternas auktoritet. Och av samma anledning skulle både det svenska kyrkomötet och alla andra evangeliska kyrkoförsamlingar vara i sin goda rätt, om de motsatte sig ett sådant förslag som det Harnack nu framställt angående G. T.

Hittills hava vi endast fört fram negativa skäl mot Harnacks reformförslag. Det är icke effektivt, och det leder tillbaka i ny "legalism". Men det finnes ock positiva skäl. Vi vilja här blott fästa uppmärksamheten på ett enda sådant, men av fundamental betydelse. När Harnack talar om skä-

len till Marcions förkastande av G. T., påpekar han tillvaron av tvänne skäl: Marcions antilegalism och hans principiella dualism, hans särskiljande av frälsareguden från den lägre skaparguden. HARNACK förmenar, att antilegalismen varit skäl nog. I själva verket ligger det djupaste och verkligt avgörande skälet i den dualism, som låter skaparguden vara en annan och lägre Gud än den Gud, vilken i Kristus framträder såsom Frälsare, "den främmande Guden". Det avgörande positiva skälet för G. T:ts kanoniska värde är att det står på vakt om identiteten mellan "skaparguden" och "frälsarguden". Den Gud, som uppenbarar sig i Jesus Kristus är icke någon ny och främmande Gud — det är den Ende och Suveräne Guden, himmelens och jordens herre. HARNACK åberopar sig på SCHLEIERMACHER, men det torde på goda grunder kunna ifrågasättas, om SCHLEIERMACHERS vittnesbörd i detta stycke är så särdeles beviskraftigt. SCHLEIERMACHER är stor, men till hans mest betydande storverk hör knappast den tolfte paragraf i hans Glaubenslehre, där han utreder, huru kristendomen förhåller sig på samma sätt till judendomen och till hedendomen. Man har sedan länge betraktat denna utredning såsom minst sagt ensidig. Men vi kunna gå ännu ett steg längre och fråga oss, om icke SCHLEIERMACHERS abstrakta och livlösa gudsbild i själva verket hänger samman med att han intager en så negativ hållning till "judendomen" och dess urkund. Hans gudsbild har starkare färg av den grekiska filosofiens vilande vara än av den profetisk-kristna aktiviteten. I så måtto blir åberopandet på SCHLEIERMACHER snarare en instans mot än för det HARNACK'ska uteslutningsförslaget. G. T. står för identiteten mellan skaparguden och frälsarguden — mot all principiell dualism i gudomen — och det står för att vår gudsbild får behålla sina levande drag, för Gud såsom historiens levande Gud.

Det är sant, att Kristus är den gudomliga uppenbarelsens herre, men det är också sant, att han står inställd i ett sammanhang, som sträcker sig både bakåt och framåt. Vi kunna icke isolera honom. På isoleringens väg kommer varken hans livsverk eller hans auktoritet till sin rätt.
